

EKONOMIJA

Dr. Domagoj Sajter
Shutterstock fotografija

Ljubav i zloba

Za banku se može reći da je dobra ako uredno izvršava sve svoje funkcije. Koliko je važan nacionalni čimbenik vlasništva banaka i što se dobije dubinskim pogledom u »hrvatske« bankarske institucije?

■ Ne tako davno, u divnoj jednoj zemlji, voljeli se momak i djevojka. Nije to bila luda i strasna ljubav, ali imali su potencijala. Oboje su bili mladi i neiskusni, nimalo čvrsti i postojani, poput meke gline - moglo se od njih štošta oblikovati. No on je ubrzo pao u loše društvo, trošio je novac ne pitajući odakle je, a ona ga nije znala kontrolirati. Nakon što je spiskao svoju, tratio je i njenu imovinu; još gore, uzimao je i od njene obitelji. Napokon je došao do zida i na koljenima ju je molio da vrati njegove dugove. Znala je ona da će, ako to ne učini, njegovi vjerovnici ionako pronaći trag do nje i kucati joj noću na vrata, a to nikako nije željela. Stoga se i sama zadužila kako bi vratila kredite uskoro bivšeg, i potom ga je »otпустиła«, samo da ga oči njene više ne gledaju; neka se neka druga »raduje« s njime. Više iz naivnosti nego iz zlobe, reče svojoj susjedi: »Eto ti ga! Ako ga hoćeš, tvoj je.« »Što je s njegovim dugovima?« - pitala je susjeda. »Riješeni su.« »Pa dobro, možda od njega nešto i napravim« - pomisli susjeda i uzme mladića pod svoje.

Susjeda je bila čvrste ruke, stamena i žestoka, i stala je mladića tesati uzduž i poprijeko, kako to samo žene znaju. I vidi iznenađenja, preobrazi se mladić pod njenim dlijetom u labuda, marljivog, radišnog, završio fakultet, dobro se za-

poslio, vječito u odijelima, ne pije, ne puši, odlično zarađuje. Vjenčali se, cvjeta susjeda s njime, pokupovali sve vrijedno u tom kraju, a što nisu kupili, posredno su kontrolirali. Nije, doduše, ni njihova ljubav bila luda i strasna, ali je bila postojana i stabilna, a i to je mnogo.

Imala je ona djevojka poslije toga i druge dečke, ali nijednoga nije znala zauzdati. Kao nekom magijom svaki je s njom ili pomahnitao, ili poblentavio, ili ogrezao u pohlepi i kriminalu. Zavruga, u tuđim naručjima ti su isti momci bili kao plahi pjeticlići, i podatni i korisni. Stoga su ju neki savjetovali da se mani muških, jer da nisu oni za nju. A ona je sanjala o susjedinu mužu... Lomila se između dvije strane: kao prvo, mogla bi pokušati sreću naći s nekim drugim. Nažalost, upropaštavala je dobre momke, i nijedan nije bio sretan s njom. Kao drugo, mogla je pokušati rasturiti brak susjede i bivšeg i prisvojiti ga. No bila je itekako svjesna da je to gadan i prljav put, i da to nikako neće ići lako. Osim toga tko je mogao jamčiti da on u njenom naručju neće reterirati u ružno pače? Na kraju nije izabrala ni prvi ni drugi put. Sjedila je kraj prozora i čekala viteza na bijelom konju, ali on nije dojahao... I što se dalje dogodilo? Pa priča, zapravo, nije dovršena; život svaki dan napiše novu

stranicu. Djevojka i dalje čeka. Što će sutra biti - ne zna se; možda vitez, ipak, naiđe, možda brak u susjedstvu sam od sebe propadne, a možda djevojka konačno uspije nekog mladića dovesti u red i napraviti od njega muža iz snova. U svakom slučaju, djevojka (država Hrvatska), čekajući, već je posijedila, a njen bivši (domaće banke) nema namjeru otići od susjede (stranih vlasnika).

Toj je pričici cilj (ugrubo i pojednostavljeno) pokazati djelić kompleksnosti »problema« sretnog braka domaćih banaka i stranih vlasnika. Kost je to u grlu mnogih; teško ju mogu progutati, a ako i uspiju, ne uspijevaju ju probaviti. Većinu ne veseli ideja da stranci uzimaju naše najbolje »cure«. No imaju one vlastitu volju, i nije ih lako natjerati na poslušnost. Onaj tko ih uspijeva barem koliko-toliko kontrolirati, taj postane općenarodni junak, i mnogi bi ga za predsjednika Vlade. Ali on to ne želi, mudrac; zna on dobro da bi se bodovi koje je stekao kao kontrolor (čitaj guverner) za čas potrošili na niz nepopularnih poteza koje svi oni prije njega nisu imali snage povući. I ne samo to, smatra da je zavrijedio mirnu mirovinu, posve opravdano.

Što je to u »našim« bankama da ih istodobno i volimo i mrzimo - i smetaju nam i ne možemo bez njih?

**Banka je mjesto
gdje će ti pozajmiti
novac ako dokažeš
da ti novac ne treba**

Bob Hope,
američki komičar
(1903. - 2003.)

DOBRE I LOŠE STRANE INOZEMNOGA GOSPODARENJA HRVATSKIM BANKAMA

ete šake, udara se ispod pojasa, sudac gleda u pod: borba za Inu i dalje traje. Tijekom nadmetanja jedna je strana odlučila promijeniti pravila: nitko ne smije pobijediti, nitko ne smije biti natpolovični vlasnik. Pritom se kao jedan od argumenata vadi stari, poznati kostur iz ormara: domaće banke u stranom vlasništvu, na spomen kojega svakom domoljubu hitno zatreba lijek za sniženje krvnog tlaka. Stoga, ne bi bilo zgorega baciti pod povećalo iste te banke, i njihove nehrvatske vlasnike.

Kolektivni financijski teret

Općenito uzevši, za banku se može reći da je *dobra* ako izvršava svoje funkcije. Jedna od funkcija banaka jest preraspodjeljivati viškove onima koji imaju manjkove, naravno

Dugoročan razvoj ne može se temeljiti na potrošnji koja vodi u dužničko ropstvo, ali kako to objasniti dijelu elite

uz naknadu (kamatu). Pritom moraju provesti proces selekcije i odabrati najbolje projekte, odnosno isplatiti samo one kredite za koje se opravdano očekuje da će se uredno vraćati. One rješavaju problem asimetričnosti informacija, jer kada banaka ne bi bilo, pojedinačni štetiša bi vrlo teško (ili nikako) sam uspio pronaći vjerodostojnu oso-

bu s kvalitetnim projektom kod koje bi zaradio kamatu. Stoga vrše i darvinovski proces selekcije najboljih projekata. Nakon odobrenja kredita dužne su nadgledati koristi li se odobreni novac u traženu svrhu. Zatim banke omogućavaju raspodjelu rizika. Zamislimo situaciju u kojoj se na dotad pusti otok dose- ljava deset obitelji, među kojima su Anići, Kradići, i još njih osam. Ako bi obitelj Kradić posudila novac izravno od obitelji Anić, i potom Kradići ne bi vratili posuđeno, obitelj Anić bi se našla u financijskim problemima te bi morala dokazi- vati krivnju Kradića i samostalno istjerivati pravdu. No umjesto da svaka obitelj drži svoj novac u vlastitoj škrinji, mogli bi izabrati jed- nu obitelj kod koje će svi zajedno držati novac. U tom bi slučaju obitelj Kradić posudila novac iz zajed- ničke škrinje, a ako pozajmljeno ne bi vraćali, financijski bi se teret ras- podijelio na sve obitelji te bi cijela zajednica kolektivnom akcijom (jer je to sada od individualnog postao opći interes) utjerivala dug. Na taj je način raspodijeljen rizik te je us- postavljen stabilniji sustav.

Dio zadaće upravljanja rizicima banke ispunjavaju i sustavom rezerva- cija. Rezervacije su »žitnice« nov- ca, koje se pune u sunčanim vreme- nima rasta gospodarstva, a prazne u tmurnim razdobljima recesije. Na taj način pomažu poravnati i izgla-

điti staze kretanja ekonomije, od- nosno kreirati gospodarstvo koje ne pati od ciklusa eksplozija i implozija. Usto banke olakšavaju tijek financij- skih transakcija, motiviraju štednju iz koje se financira rast gospodar- stva te imaju i brojne druge funkcije. Imajući navedeno na umu, može li se reći kako strani vlasnici dobro kormilare domaćim bankama? Na-

kon ulaska inozemnih investitora u hrvatski bankarski sustav dogo- dile su se brojne pozitivne promje- ne. Povećala se konkurencija, po- rasla je kvaliteta bankovnih usluga, povećala se troškovna efikasnost, olakšan je ulaz direktnih stranih investicija, na tržište su uvedene brojne inovacije i nove tehnologi- je, pojeftinili su krediti - kamatne stope na kunske kredite s valut- nom klauzulom nisu prepolovljene, nego su pale *trostruko* (što se »rado« zaboravlja) i unaprijeđen je cijeli fi- nancijski sustav.

»Deranje kože« klijentima

No, ako je to tako, zašto banke nisu obljubljene? Kao prvo, banke kli- jentima »deru kožu« (ne postoje li- jepe riječi kojima bi se to opisalo). Razlika između kamata koje ban- ke uzimaju i koje daju je golema, a čudnovate naknade i provizije ne- maju apsolutno nikakve veze s real- nim troškovima bankovnih usluga (možda nas, kao u Češkoj i u nekim drugim zemljama, uskoro čekaju i provizije za podizanje novca s ban- komata *vlastite* banke). Primjerice kamatna stopa po tekućem računu u najvećoj banci u Hrvatskoj izno- si 0,1 %, a mjesečna naknada za vo- đenje računa iznosi 9 kn. To zna- či da građanin mora imati barem 108.000 kuna na računu kako bi iz odobrene mu kamate (0,1 %) samo pokrio godišnju naknadu (108 kn). No zato su kamate koje banka uzi- ma po istom tom tekućem i *više od sto puta veće*. Za prekoračenje po tekućem banke naplaćuju od 10 % do 14 %, dakle 100 do 140 puta više nego što odobravaju po istim tim tekućim računima.

Drugo, vlasnici banaka često nisu vodili previše računa o namjeni kredita koje su odobravali. Bilo im je bitno da raste obujam poslovanja (masa kredita) i da se odobreni kre- diti uredno vraćaju, ali hoće li se no- vac iz kredita utrošiti na kupnju po- zlaćenih slavina u toaletu ili za otva- ranje novih radnih mjesta, mnogo puta je bilo sekundarno. Štoviše, po- stoje primjeri u kojima se namjerno nisu financirali određeni projekti,

kako ne bi bili konkurentni klijen- tima iz zemalja odakle su vlasnici, odnosno situacije u kojima se pro- movirao izvoz matičnih zemalja na štetu domaće proizvodnje. Nadalje, nije se nadgledalo koriste li se kre- diti zaista u traženu svrhu ili za ne- što deseto. Kamatne stope na stam- bene kredite bitno su niže negoli za nenamjenske, a često se nije pazilo je li se novac iz stambenog kredita doista potrošio za kupnju materi- jala i usluga (koje bi pokrenule dje- lić gospodarstva); bilo je savršeno jednostavno uzeti stambeni kredit za adaptaciju nekretnine, na teme- lju fiktivnog predračuna troškova, i onda tim novcem platiti naprimjer liposukciju bedara ljubavnice.

Dugoročan razvoj ne može se te- meljiti na potrošnji koja vodi u duž- ničko ropstvo, ali kako to objasniti sviti i eliti koja se uvijek sjati na fo- tografiranje pri otvaranju novih trž- nih *megacentara*? Budući da u Hrvat- skoj ne postoji baš nikakva dugoroč- na razvojna koncepcija političarima je pred izbore važno otvaranje *bilo kakvog* radnog mjesta, a malo tko uočava kako novootvoreno radno mjesto prečesto služi samo za dis- tribuciju tuđe proizvodnje po cije- ni novih zaduženja. U svemu tome banke su odličan servis financiranja takve potrošnje.

Neprivrženost lokalnom

Tehnologija je omogućila pretovar troškova poslovanja na pleća kli- jenata. Umjesto otvaranja poslov- nice postavi se bankomat (niti ide na godišnji, niti na roditeljni). Umje- sto otvaranja novih šaltera i zapo- šljavanja novih radnika građane se motivira da sami plaćaju svoje ra- čune putem interneta, a za plaćanja unutar iste banke moraju se plaćati naknade, što je jedan od vrhunaca bahatosti. To je kao da poduzetnik unajmi skladišni prostor, skladištar mu pri dolasku naplati otvaranje računa, svaki mu mjesec naplaću- je najam i naknadu za skladištenje, naplati mu izradu ključeva, a kada poduzetnik sam dođe u svoj (tj. iznajmljeni) prostor i ondje svojim vlastitim viličarom, na vlastiti tro-

šak, unutar toga istog skladišta pre- mjesti svoju robu s jednog mjesta na drugo (5 metara dalje) - skladi- štar mu pritom naplati i to premje- štanje. K tomu stranim vlasnicima se može predbaciti nelojalnost i neprivrženost lokalnom okruže- nju. Primjer krize Riječke banke iz 2002. g. zorno prikazuje kako je strani vlasnik podvio rep i zbri- sao čim su nastali problemi i osta- vio banku u problemima na brigu HNB-u i državi. Građani se mogu samo nadati da ostali vlasnici u kri- zama neće tako postupati.

No animozitet prema stranim vla- snicima domaćih banaka dobrim je dijelom, kao i svaka emocija, iraci- onalan. Mnogi ne razumiju kako je višestruko bitnije *kako* se uprav- lja bankama a ne *tko* njima uprav- lja. Uime domoljublja mnogim se hrvatskim poduzetnicima sasvim bezrazložno gleda kroz prste te je za njih razina tolerancije puno viša kad na vrijeme ne isplaćuju plaće i dobavljače. S druge strane previđa se kako strani vlasnici najveći dio profita dosad, ipak, nisu izvlačili u inozemstvo. Dakle umjesto nepre- stanih i beskorisnih žalopojki nad razbijenom zdjelom, tj. nad ban- kama koje su u tuđem vlasništvu i neće tako skoro razvrgnuti svoje »brakove«, mudrije bi bilo putem kontrolnih mehanizama i zakono- davstva motivirati ih (točnije na- tjerati) na intenziviranje izvršava- nja *svih* funkcija banaka, odnosno na djelovanje za dugoročno opće dobro hrvatskih građana, ne samo vlasnika. No tko će im stati na rep kad se i država naširoko zadužila kod tih istih bankara? ■

Što kada nastane moralni hazard?

■ Banke su **privatne** institucije od **javnog** interesa. Takav opis banaka dijelom opisuje kontra- diktornost koja je po definiciji ugrađena u jezgru svake banke. To praktično znači da profiti ba- naka idu na privatne račune, ali kada dođe do većih poremećaja te banka ne može podmirivati svoje obveze, država (porezni obveznici) uskače i spašava privatno vlasništvo. Savršeno je očito kako ovdje postoji inheren- tni problem moralnog hazarda. Moralni hazard je situacija u kojoj osoba namjerno preuzima rizik, znajući da će tko drugi snositi trošak ako stvari krenu po zlu. Primjeri: nakon kupnje automo- bilska kasko osiguranja vlasnik više ne zaključava svoje vozilo, ili nakon kupnje osiguranja protiv požara osoba namjerno zapali sjedište svog poduzeća. Moralni je hazard jedan od temelja suvre- mene financijske krize (uz ostalo). Sretna okolnost problema mo- ralnog hazarda jest što za njega rješenja ima - postoje mehanizmi nadzora banaka kojima se u korijenu nastoje spriječiti moralni hazarderi.

Reliquiae reliquiarum: Hrvatska poštanska banka

■ Stranci upravljaju s 90,4 % hrvatskoga bankovnog sustava (Hrvatska je u vrhu svijeta po udjelu stranog vlasništva u bankarskom sustavu), a Hrvatska poštanska banka jedina je nešto veća banka koja je preostala u doma- ćem vlasništvu, te drži 3,7 % ukupne imovine banaka u Hrvatskoj. Ne može se reći da je osobito velika (npr. Zagrebačka je po imovini od nje veća gotovo sedam puta), ali je sasvim solidna, i što je osobito bitno, ima široku mrežu poslovnica, odnosno dobar potencijal za rast. Budući da je HPB jedina veća domaća banka, odličan je primjer funkcioniranja u ovdašnjem ambijentu. Bivši direktor te banke iznio je dva primjera političkih pritisa- ka: kada ga je sadašnji austrijski uz- nik (nekadašnja alfa i omega) tražio kredit za splitski SMS i kada ga je sadašnji Gadafijev apologet (nekadašnji

predsjednik države) tražio kredit za orahovič- ku Keramičku industriju. Koliko je pritisa- ka još bilo, a koji nisu završili u medijima, može se samo nagađati. Domaća banka ovdje je (opet) postala servis dnevne politike i igračka u rukama trulih političara. Možda to zvuči grubo, ali valja reći: banka nije i ne treba biti socijalna institucija. Kredit nika- da ne smije odobriti samo zato što poduzeće ima mnogo zaposlenih ili zato što bi se novac namijenio u hvalevrijednu svrhu. Primjeri će pojasniti: građanin dolazi u banku podići svoj novac, a u banci mu kažu: »Oprostite, neće ići, dali smo vaš novac kao kredit lokalnoj tvrtci, koja ima tisuću zaposlenih, a zadnja tri mjeseca nisu isplatili plaće.« Ili umirovljenik čuje kako mu je doznačena crkavica, dođe u banku po svoju tisućicu, a gospođa za šal- terom veli: »Žao nam je, na računu imate samo

okruglu nulu, financirali smo dječju onkolo- giju u Vukovaru bespovratnim sredstvima, a novac smo morali odnekud namaknuti.« Dakle prvi kriterij za odobrenje kredita uvijek mora biti kvalitetna **procjena o urednom vra- ćanju** tog kredita, a ne **namjena** istog kredita. To je jednostavno stoga što banka ne upravlja svojim, vlastitim novcem, nego tuđim, i mora biti kadra isplatiti novac njegovom pravom vlasniku kad on to zaželi. Na kraju jedna dobronamjerna sugestija svi- ma kojima se želudac preokrene na spomen stranih banaka u Hrvatskoj: licemjerno je rogoboriti protiv stranaca u bankama, a ne držati vlastiti novac u HPB-u, ili nekoj drugoj domaćoj banci. Zašto se pouzdanje u doma- će ne iskazuje vlastitim primjerom? Naricati o rasprodaji srebrnine, a istodobno nemati povjerenje u domaće, šuplja je priča.